

- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010a. A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása. Doktori (PhD) értekezés, kézirat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010b. Helynevek beillesztése korai latin nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 33–45.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2016. Kovács Éva, A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás [ismertetés]. *Névtani Értesítő* 38: 249–252.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF
Eötvös Loránd Tudományegyetem

KÜLÖNFÉLÉK

In memoriam Vikár László

Jeles zenetudóst, népzenekutatót gyászol a hazai és nemzetközi közösség. 2017. május 12-én elhunyt Vikár László. Szombathelyen született, 1929. június 8-án. A gödöllői premontrei gimnáziumban érettségizett 1947-ben, ott szerezte franciás műveltségét. A Zeneművészeti Főiskolán előbb (1947–1951) ének-zene tanári és karvezetői diplomát szerzett, de mivel érdeklődése egyre inkább a népzene kutatás felé fordult, Kodály Zoltán tanítványaként elvégezte a zenetudományi szakot is (1952–1956). Ezek után három évig tudományos ösztöndíjas volt, kandidátusi disszertációját 1961-ben védte meg. Az MTA Népzenekutató Csoportjában kezdett el dolgozni 1960-ban. Ez a szervezet 1974-től kezdve az MTA Zenetudományi Intézetének Népzenei Osztályaként működött tovább. Vikár László itt folytatta munkáját, 1977–1991 között osztályvezetőként, ezután tudományos tanácsadóként. Közben, 1970-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola (majd Egyetem) oktatója is, 1997-től egyetemi tanára. 1985-től kezdve rendszeresen tartott kurzusokat Kanadában is, a Calgary Egyetemen. Az akadémiai doktori fokozatot 1989-ben szerezte meg. Szakmai díjai közül a legjelentősebbek: Akadémiai díj (1976), Erkel-díj (1977), Széchenyi-díj (1995) Magyar Örökség-díj (2011).

Hogy mit keres egy zenetudósról szóló megemlékezés a Magyar Nyelv hasábjain, annak több oka van. Az egyik az, hogy Vikár László munkamódszere, tudósi hozzáállása, sok tanulságot hordoz minden rokon szakma művelőjének a számára. E munkamódszer alapja az alapos anyaggyűjtés és a gyűjtött anyag értő rendszerezése. Helytálló következtetéseket levonni, elméletet alkotni csak bőséges empirikus anyag birtokában és ismeretében lehet. A másik ok az, hogy Vikár munkássága a magyarral rokon nyelvű népek kultúráját is érinti, azt a területet, mely az ősmagyarok vándorlásának egyik helyszíne lehetett.

Vikár László a legjobb mesterek lányomába lépett, amikor elkezdte pályáját. Távoli rokona, Vikár Béla volt az első, aki fonográffal gyűjtött népdalokat. Ezt a munkát folytatta Bartók Béla és Kodály Zoltán, s ebbe a gyűjtőmunkába kapcsolódtak be később Kodály tanítványai. Vikár László 1952–1960 között több mint 4000 népdalt gyűjtött magyar nyelvterületen. S bár közben érdeklődött a kínai népzene iránt is, az 1950-es évek végén útja a Középső-Volga vidékére vezetett, előbb a marik (cseremiszek) közé, majd az ezen a területen élő egyéb finnugor (udmurt és mordvin) valamint törökségi népek, azaz baskírok,

csuvasok, tatárok közé. Az ötlet Kodálytól származik, akinek felkeltette az érdeklődését, hogy az általa ismert mari dallamokban előfordul a kvintváltás, azaz a szerkezetük hasonló a magyar *Érik a szőlő...* kezdetű dal szerkezetéhez. Magától adódik a kérdés: a kvintváltás vajon közös finnugor örökség? Erre a kérdésre csak a helyszínen lehetett volna válasz kapni, 1990 előtt azonban a Szovjetunióban külföldi kutató nem végezhetett terepmunkát. Sok finnugrista nyelvész csak a nagyvárosokig, Moszkváig, Leningrádig jutott el, s akkor jutott nyelvi információhoz, ha jó szerencséje összehozta ott valakivel a nyelvrokonok közül. Kodály Zoltán viszont tekintélyének köszönhetően elérte, hogy a két ország zeneművész szövetsége szerződést kötött a közös munkára, és Vikár László útnak indulhatott. Már az első úton csatlakozott hozzá Bereczki Gábor, aki akkor a mari nyelv kutatója volt. Az első, 1958. évi utat további tizenegy követte, és 1979-ig bejárták a Középső-Volga vidékét. Mari-, Csuvas-, Baskír- és Tatár földön mintegy 300 faluban több mint 3000 dallamot gyűjtöttek. Vikár jegyezte le a dallamokat, Bereczki a szövegeket, aki menet közben elsajátította ennek az izgalmas nyelvi areának az összes nyelvét. (Az Udmurt ASzSZK-ba nem kaptak beutazási engedélyt, tekintettel az ottani hadiipari létesítményekre, melyeknek egyikében maga Mihail Kalasnyikov tevékenykedett. Ezt az akadályt még Kodály sem tudta leküzdeni. Az udmurt zenei anyag ezért a szórványvidékről származik.) Gyűjtésüket négy vaskos kötetben adták ki (BERECZKI–VIKÁR 1971, 1979, 1989, 1999). Helyes döntés volt a munkamegosztás, hiszen a dallam szöveg nélkül, a szöveg dallam nélkül értelmezhetetlen. „A szöveggel és dallammal egyaránt szabadon gazdálkodó éneklés sok leleményt és nagyfokú rögtönzési készséget igényel. De éppen így jön létre az egyéni változatok végeláthatatlan sokasága. Ezek a változatok pedig végül mind a hagyományt gazdagítják és éltetik tovább. [Új bekezdés] Munkánk a tudomány és a művészet közös mezsgyéjén az igaz és a szép feltárására tesz kísérletet. A népdalok dallamának és szövegének vizsgálata révén kettős értéket hoz felszínre. A beszéd és az ének az emberi lélek két, egymást nem helyettesítő, de kiegészítő s igen mélyről fakadó ősi megnyilvánulása. Nem szabad őket szétválasztani” (VIKÁR 1993: 157).

A kutatás eredményeképpen kiderült, hogy a kvintváltás feltehetőleg török hatásra alakult ki mind a mari, mind a magyar népzeneben, de közel sem olyan általános, mint amennyire a hiányos adatok alapján sejthető volt. „Csak a helyszíni tapasztalatokból derült ki, hogy meddig tart egy zenei dialektus határa. (...) Cseremisiz és csuvas földön, 1958-tól nagyjából 1970-ig ezt mi járásról járásra igyekeztünk kideríteni. Így alakult ki végül az a kép, hogy a kvintváltó dalok mindössze egy kb. száz kilométer széles átmérőjű kör területén élnek, mégpedig úgy, hogy ennek a körnek az északi és nagyobbik része a cseremisizeknél, a déli és kisebbik része pedig a szomszédos északi/virjal csuvasoknál van. És amilyen mértékben távolodunk ezektől a helyektől, olyan mértékben vesztít erejéből a kvintváltás és adja át vezető szerepét szerényebb zenei formáknak.” (VIKÁR 1993: 162)

A Volga–Káma–Bjelaja vidéke, ahol számos nép és nyelv él évszázadok óta kölcsönhatásban, ideális terepe a kontaktusvizsgálatoknak. A népzene ennek csak egy szűk szelete. Hasonlóan alapos, széleskörű vizsgálat tárgyává válhatnának a nyelv és a kultúra egyéb szegmensei. De mielőtt bárki hangzatos eredményekről számolna be, vagy meszeszemenő történeti következtetéseket vonna le, vegyen példát Vikár Lászlóéktól, végezze el az áldozatos, rendszeres anyaggyűjtő munkát, és viszonyuljon anyagához kellő alázattal. „Sok mindent megtudtunk, megtanultunk az utak során, de valójában semminek nem jutottunk a végére. Lehet, hogy nem is juthattunk, mert ez a munka olyan, amit csak elkezdni lehet, befejezni sohasem. Lehetőségeink bármilyen előnyösek, végülis igen sze-

rények voltak, kiváltképp, ha a feladat nagyságához mérjük őket. (...) A gyűjtött anyag sokfélesége, valamint annak a felismerése, hogy még sok minden rejtve van előttünk, véleményünk formálásában nagy mérsékletre intett. Tapasztaltuk, hogy a kellően meg nem alapozott és ki nem érlelt döntéseknek kevés a haszna, mert ezek inkább félre s nem előre viszik a kutatást. Esetenként pedig hosszú lehet az út bizonyos dolgok belső megsejtése és azok nyilvánosságra hozatala között. A hiteles anyagközlés számos buktatót eleve elkerül. Ezért még ma is az anyaggyűjtést tartjuk elsőrendűen fontosnak” (Vikár 1993:169).

Volga-vidéki gyűjtésének köszönhetően Vikár László kutatását kiterjesztette a egész finnugor nyelvcsaládra, így a tágabb értelemben vett finnugrisztika művelőjévé is vált. Az ötévenkénti nemzetközi finnugor kongresszusok hűségese résztvevője volt. A budapesti kongresszus tiszteletére megjelentetett reprezentatív kötetben ő írta össze a finnugor népek zenéjéről szóló összefoglalót (VIKÁR 1975), a sziktiivkari kongresszusra pedig Szij Enikővel közösen egy 100 népdalból álló kötetet adott ki, melyben az eredeti nyelv mellett szerepelt a szövegek angol, finn, magyar és orosz fordítása is (VIKÁR–SZÍJ 1985).

A zenei és nyelvi gyűjtés szünetében a két tudós rendszeresen feljegyezte úti élményeit is. Bereczki Gábor barátjának, Hajdú Péternek írt leveleiben számolt be élményeiről. A leveleket indigóval, két példányban írta, a másodpéldányt gondosan megőrizte. A levélgyűjtemény később a Berzsényi Dániel Pedagógiai Főiskola Uralisztikai Tanszékének könyvsorozatában jelent meg (BERECZKI 1994). Vikár László pedig naplót írt, mely később szintén napvilágot látott (VIKÁR 2002). Érdekes tapasztalat párhuzamosan olvasni a két kiadványt. Mintha nem is ugyanazon körülmények között születtek volna. Vikár szerint (2002: 9) az útleírások „egyebek mellett – jól tükrözhetik egy békési és egy vasi magyar utazó szemléletét is.” Kötete sikerén felbuzdulva Vikár László később kiadta Kárpát-medencei gyűjtőnaplóját is (VIKÁR 2003).

Csak remélni tudjuk, hogy Vikár László példája nyomán folytatódik a gyűjtés és az anyag feldolgozása mind a Volga-vidéken, mind a Kárpát-medencében.

Hivatkozott irodalom

- BERECZKI GÁBOR 1994. *A Névától az Urálig*. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai 4. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
- BERECZKI GÁBOR – VIKÁR LÁSZLÓ 1971. *Cheremis Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BERECZKI GÁBOR – VIKÁR LÁSZLÓ 1979. *Chuvash Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BERECZKI GÁBOR – VIKÁR LÁSZLÓ 1989. *Votyak Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BERECZKI GÁBOR – VIKÁR LÁSZLÓ 1999. *Tatar Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VIKÁR LÁSZLÓ 1975. A finnugor népek zenéje. In: HAJDÚ PÉTER szerk., *Uráli népek. Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai*. Corvina, Budapest. 305–321.
- VIKÁR LÁSZLÓ – SZÍJ ENIKŐ 1985. *Erdők éneke. 100 finnugor népdal*. Corvina, Budapest.
- VIKÁR LÁSZLÓ 1993. *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest.
- VIKÁR LÁSZLÓ 2002. *Volgán innen, Volgán túl. Naplójegyzetek a magyar őshaza vidékéről*. Balassi Kiadó, Budapest.
- VIKÁR LÁSZLÓ 2003. *Dunán innen, Dunán túl. Gyűjtőnapló 1952. január 17. – 1964. május 1.* Hagyományok Háza, Budapest.

CSEPREGI MÁRTA

Eötvös Loránd Tudományegyetem